

DOI 10.26886/2520-7474.1(45)2021.4

UDC: 373.2.(091)(477)

**PERIODIZATION OF THE DEVELOPMENT OF OUT- OF - SCHOOL
EDUCATION OF UKRAINE**

(SECOND HALF OF the XX - BEGINNING OF the XXI CENTURY)

L. Kostenko, PhD of Pedagogical Sciences

<https://orcid.org/0000-0003-2930-7404>

e-mail: shkoda44@ukr.net

Head of Education Department of Kropyvnytskyi Town's Council, Ukraine,
Kropyvnytskyi

The author singles out and characterizes periods of the development of out-of-school education in Ukraine (second half of the XX – beginning of the XXI century) – the period of the Soviet time (1952–1990) and the period of Ukraine as an independent state (1991–2014), the differences of which are determined by socio-political and socio-economic condition of the country. The publication identifies the main types of out-of-school institutions, the content, forms and methods of out-of-school education in each of the mentioned periods of its development.

The author concludes that despite all the socio-political and historical difficulties, the system of out-of-school education in Ukraine (1952-2014) had positive trends in the formation of this component of continuous learning and in the direct impact on the individual.

Key words: out-of-school education, development of out-of-school education, periods of development of out-of-school education, content of out-of-school education, forms of organization of out-of-school education, methods of out-of-school education, out-of-school institution.

кандидат педагогічних наук, Костенко Л. Д. Періодизація розвитку позашкільної освіти України (друга половина XX – початок

XXI століття)/ Управління освіти Міської ради міста Кропивницького, Україна, Кропивницький.

В статті автором виокремлено та охарактеризовано періоди розвитку позашкільної освіти України (друга половина XX – початок XXI ст.) – період радянської доби (1952–1990 рр.) та період незалежної України (1991–2014 рр.), відмінності яких детерміновані суспільно-політичним та соціально-економічним станом країни. У публікації визначено основні типи позашкільних закладів, зміст, форми та методи позашкільної освіти на кожному з виокремлених періодів її розвитку.

Автор приходить до висновку, що попри всі суспільно-політичні, історичні негаразди система позашкільної освіти України (1952–2014 рр.) мала позитивні тенденції в становленні цього складника неперервної освіти та в безпосередньому впливові на особистість.

Ключові слова: позашкільна освіта, розвиток позашкільної освіти, періоди розвитку позашкільної освіти, зміст позашкільної освіти, форми організації позашкільної освіти, методи позашкільної освіти, позашкільний заклад.

Постановка проблеми. В умовах розбудови національної системи освіти та демократизації освітянської діяльності здійснюється координація зусиль центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, наукових, культурних установ, виробничих підприємств, громадських організацій та сім'ї на подальше становлення та розвиток позашкільних закладів усіх типів і форм власності за напрямками позашкільної освіти.

Позашкільна освіта завжди відігравала важливу роль у системі освіти учнівської молоді і значною мірою сприяла формуванню її ціннісних, моральних та професійних орієнтацій [2]. Досвід

позашкільної освіти попередніх років має стати цінним джерелом для пошуку нових підходів до вдосконалення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти. Об'єктивний історико-педагогічний аналіз теорії і практики розвитку позашкільної освіти, теоретичне узагальнення цінного досвіду діяльності позашкільних закладів, дають змогу якісно оновити й удосконалити зміст позашкільної освіти України.

Аналіз наукових джерел з питань позашкільної освіти засвідчує наявність широкого спектра досліджень її різних аспектів.

Найбільш вагомий внесок у розробку теоретичної бази позашкільної та позакласної виховної роботи внесли наукові праці І. Зязюна, В. Кременя, Б. Кобзаря, Н. Ничкало, О. Плахотнік, В. Якубовського та інших.

Історичні основи становлення і розвитку позашкільних навчальних закладів розкрито в роботах В. Береки, С. Букреєвої, О. Глух, Т. Цвірової, А. Шепілової та ін.

Вивчення наукової літератури дало змогу з'ясувати, що саме теорія і практика розвитку позашкільної освіти в Україні не була раніше предметом спеціального дослідження.

Мета статті – на основі історико-педагогічного аналізу виокремити та охарактеризувати періоди розвитку позашкільної освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)

Виклад основного матеріалу. У теорії та практиці розвитку позашкільної освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) виокремлюємо два періоди: перший – період радянської доби (1952–1990 рр.); другий – період незалежної України (1991–2014 рр.). Їх відмінності детерміновані суспільно-політичним та соціально-економічним станом країни, оскільки у першому періоді Україна була республікою Радянського Союзу і освіта підпорядковувалась рішенням радянського уряду, а другий період відзначився становленням

незалежності України і створенням власної нормативно-правової регулятивної бази.

У межах першого періоду – радянської доби виділяємо чотири етапи: (1952–1959 рр.), (1960–1973 рр.), (1974–1984 рр.), (1985–1990 рр.).

На I етапі (1952–1959 рр.) – здійснювалося міжвідомче регулювання розвитку мережі позашкільних закладів, координація діяльності громадських дитячих, молодіжних організацій, творчих спілок; чітко означено вимоги до ефективної організації діяльності позашкільних закладів, спрямовувався їх подальший розвиток у системі вітчизняної позашкільної освіти.

II етап (1960–1972 рр.) – зумовлений прийняттям нормативних документів, які сприяли розширенню мережі позашкільних закладів; збільшенню асигнувань на їх утримання; здійсненню переходу від проектування окремих будинків до проектування самих центрів позашкільної освіти; визначенню завдань, змісту та означенню напрямів і форм організації позашкільної освіти. Введення посади педагога-організатора в позашкільних закладах забезпечувало піднесення рівня навчально-виховної роботи, організацію змістовного дозвілля дітей та підлітків.

III етап (1973–1984 рр.) – етап найвищого рівня розвитку позашкільних закладів, якісних еволюційних змін у їх мережі та структурі; удосконалення напрямів, змісту, форм і методів їхньої діяльності. Робота позашкільних закладів систематизовувалася й регламентувалася не лише партійними постановами й указами, а й власними статутами – спеціальними типовими положеннями. Фактично відбулося виокремлення позашкільної освіти в окрему ланку освітньої галузі, законодавчо визначено її діяльність, регламентовано відповідними державними нормативно-правовими актами і забезпечено цільовим

державним фінансуванням. Здійснювалась переорієнтація позашкільних закладів на центри інструктивно-методичної та організаційно-масової роботи з дітьми.

IV етап (1985–1990 рр.) – позашкільні заклади визнано загальноосвітніми, розпочалася модернізація форм організації позашкільної освіти дітей та підлітків з позиції гуманізму, демократизації й самоврядування; з'явилися самостійні самодіяльні добровільні дитячі організації, відмова від централізованої регламентації відкрила широкий простір для творчих пошуків нетрадиційних форм організації позашкільної освіти в позашкільних закладах республіки.

Загальною тенденцією, яка прослідковується впродовж цих етапів була недостатня увага до підготовки педагогічних кадрів для позашкільних закладів. Тривалий час праця педагогів цих закладів не прирівнювалась ні в правах, ні в оплаті до педагогічних працівників шкіл. Вищі педагогічні заклади підготовкою працівників цієї категорії не займалися і направлень на роботу в позашкільні заклади не видавали [3].

У другий період розвитку позашкільної освіти – період незалежної України (1991–2014 рр.) прослідковується ствердження ідеї, що позакласна й позашкільна робота є однією з найважливіших ланок виховання молодого покоління, в державі почала формуватися і втілюватися в життя власна політика в галузі позашкільної освіти. Цей період характеризувався: формуванням багаторівневої системи позашкільної освіти, класифікацією гуртків, груп та інших творчих об'єднань позашкільного закладу за трьома рівнями (початковий, основний, вищий); розширенням мережі позашкільних закладів, створенням закладів нового типу, їх профілізацією; диверсифікацією джерел фінансування позашкільної освіти за рахунок додаткових

джерел фінансування, не заборонених законодавством; розгортанням нових напрямів позашкільної освіти; модернізацією навчально-виховного процесу в позашкільних закладах; деідеологізацією позашкільної освіти.

Основними типами позашкільних закладів в радянський період були спеціалізовані (дитячі спортивні школи, станції юних техніків і юних натуралістів, дитячі бібліотеки і театри, екскурсійно-туристичні станції тощо) та комплексні (будинки та палаци піонерів й школярів, табори, парки, клуби тощо), їх структура постійно змінювалася, розширювалася.

У період незалежної України вдалося забезпечити збереження основної мережі позашкільних закладів, розробити і створити ряд нових їх типів. Позашкільні заклади за своїми організаційно-правовими формами були державної, комунальної та приватної форми власності; поділялися на комплексні (палаци, комплекси, центри, будинки дітей та юнацтва, дитячої та юнацької творчості тощо) та профільні (клуби туристсько-краєзнавчої, науково-технічної, еколого-натуралістичної, спортивно-оздоровчої, художньо-естетичної творчості, військово-патріотичного спрямування, станції юних туристів, натуралістів, техніків, школи мистецтв, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, дитячо-юнацькі спортивні школи, оздоровчі заклади, туристські бази, фізкультурно-спортивні клуби за місцем проживання, фізкультурно-оздоровчі клуби інвалідів, дитячі бібліотеки, дитячі флотилії, галереї, бюро, Мала академія мистецтв (народних ремесел), Мала академія наук учнівської молоді тощо).

У цей період існує тенденція до створення великих позашкільних закладів, їх концентрації, відкриття центрів позашкільного виховання [4].

Зміст позашкільної освіти радянського періоду поєднував у собі систему знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечувало розвиток розумових і фізичних здібностей дітей та підлітків, формування у них основ комуністичного світогляду, моралі та відповідної поведінки, готувало до життя, до праці, сприяло розкриттю і розвитку талантів, вибору професії та інтегрував такі напрями: політико-виховний; технічно-виробничий; науково-дослідницький; художньо-естетичний; фізкультурно-спортивний; екскурсійно-туристський; оздоровчий; патріотичний; дозвіллевий; краєзнавчий; бібліотечно-бібліографічний.

У свою чергу зміст позашкільної освіти періоду незалежної України враховував досвід попереднього періоду; визначався умовами організації діяльності позашкільних закладів: добровільність, доступність, диференційованість та варіативність, гнучкість, динамічність, мобільність, систематичність; визначався на засадах загальнолюдських та національних цінностей, науковості і систематичності знань, їх значущості для соціального становлення людини, гуманізації і демократизації освіти, взаємоповаги між націями і народами, світського характеру освіти; індивідуалізації та диференціації позашкільної освіти, її профілізації, запровадження нових педагогічних методик і технологій навчання, виховання, розвитку та соціалізації особистості у вільний час в позашкільних закладах та інших соціальних інституціях; базувався на інформаційно-комунікаційних й інтерактивних навчально-виховних технологіях та включав такі основні напрями: художньо-естетичний, науково-технічний, бібліотечно-бібліографічний, еколого-натуралістичний, туристсько-краєзнавчий, гуманітарний, фізкультурно-спортивний.

У радянський період позашкільній освіті сприяли проведення масових (масові ігри; дитячі свята й ранки; масові співи; екскурсії й

прогулянки; відвідування театру; перегляд кінофільмів, вистав; свята; вечори; ранки; виставки; концерти; конкурси; колективний перегляд кінофільмів; зустрічі; конференції; «суди»; експедиції; екскурсії; зльоти; вогнища; спартакіади; турніри; змагання тощо); групових (гуртки, хори, ансамблі тощо) форм організації виховної роботи; індивідуальних (гра на музичних інструментах, сольне виконання, образотворче мистецтво, підготовка доповідей, повідомлень, виступів, написання рефератів, творчих робіт, фізкультурні заняття) форм організації виховної роботи в позашкільних закладах.

У цей період у позашкільній освіті використовувалися методи переконання, роз'яснення, бесіда, лекція, виховання на позитивному прикладі, громадські доручення, гра, метод паралельної дії, вимога, методи стимулювання творчої діяльності тощо.

Позашкільні заклади діяли і як методичні центри з організації позашкільної освіти: здійснювали узагальнення та поширення педагогічного досвіду; використовували різні форми усної, друкованої й наочної пропаганди досягнень педагогічних колективів; розроблялися необхідні інструктивно-методичні матеріали; проводилися педагогічні читання, кінолекторії, цикли лекцій, усні журнали тощо [5].

У період незалежності України найпоширенішими були групові (практичні заняття, виставки, творчі звіти, змагання, конкурси, екскурсії, подорожі, походи, свята, вечори, фестивалі, карнавали, творчі звіти, акції, вогнища, покази досягнень музичного, театрального, естрадного та інших видів мистецтв, тематичні та комплексні експедиції, польові практики, індивідуальні та групові консультації, робота мобільного консультпункту, гурткова робота, зльоти, фестивалі, учнівські конференції, тренінгові заняття, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт тощо) та індивідуальні (самостійне читання літератури, колекціонування, філателія, нумізматики, гра на музичних

інструментах, вишивання, малювання) організаційні форми позашкільної освіти.

Головною груповою формою позашкільної освіти в 1991–2014 рр., як і в радянський період залишався гурток [1].

Серед основних методів періоду незалежної України виокремлюємо: розповіді, пояснення, бесіди, лекції, екскурсії, демонстрації (для формування пізнавальної активності учнів, оволодіння та засвоєння ними понять, відомостей за напрямками позашкільної освіти); вправи, інструктажі, практичні роботи, семінари, репетиції (для формування практичних вмінь і навичок); колективні творчі справи, проекти, програми, ігри, проблемні ситуації (для здійснення творчої діяльності учнів); самостійна робота, самовиховання, самоконтроль, самоаналіз, самопостереження, самооцінка, дебати, дискусії, диспути, різноманітні підсумкові заходи, акції (для представлення результату творчої діяльності дітей та підлітків, досягнення поставленої мети).

Висновки. Історико-педагогічний аналіз теорії і практики розвитку позашкільної освіти України (1952–2014 рр.) в Україні доводить, що попри всі суспільно-політичні, історичні негаразди система позашкільної освіти мала позитивні тенденції і в становленні цього складника неперервної освіти та в безпосередньому впливові на особистість.

Література:

1. Дмитриченко, М. Ф. (2006). *Вища освіта і Болонський процес*. Київ: Знання України.
2. Медынский, Е. Н. (1918). *Внешкольное образование, его значение, организация и техника: курсы, читанные в пед. акад.* СПб.

3. Науменко, Р. А. (2011). *Сучасні аспекти проблеми підвищення кваліфікації керівних та педагогічних кадрів у галузі позашкільної освіти*. Київ: Ін-т інноваційн. технологій і змісту освіти МОНМС України.
4. *Освіта України за роки незалежності: стан, факти, події (2001)*. Київ: Вища школа.
5. Денисюк, Т. Ф. (2011). *Історіографічний аналіз розвитку змісту початкової освіти України у 50–90-х роках ХХ ст.* Київ: Вища школа.

References:

1. Dmytrychenko, M. F. (2006). *Vyshcha osvita i Bolonskyi protses* [Higher education and the Bologna process]. Kyiv. Znannia Ukrainy. [in Ukrainian].
2. Medy`n'skij, E. N. (1918). *Vneshkol`noe obrazovanie, ego znachenie, organizacziya i tekhnika: kursy, chitannye v ped. akad.* [Out-of-school education, its importance, organization and technique: courses delivered at the pedagogical academy] SPb. [in Russian].
3. Naumenko, R. A. (2011). *Suchasni aspekty problemy pidvyshchennia kvalifikatsii kerivnykh ta pedahohichnykh kadriv u haluzi pozashkilnoi osvity.* [Modern aspects of the problem of professional development of managerial and pedagogical staff in the field of out-of-school education.]. Kyiv. In-т innovatsiin. tekhnolohii i zmistu osvity MONMS Ukrainy. [in Ukrainian].
4. *Osvita Ukrainy za roky nezalezhnosti: stan, fakty, podii (2001)* [Education of Ukraine during the years of independence: state, facts, events (2001)]. Kyiv. Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
5. Denysiuk, T. F. (2011). *Istoriografichniy analiz rozvytku zmistu pochatkovoї osvity Ukrainy u 50–90-ky rokakh ХХ st.* [Historiographical analysis of the development of primary education content in Ukraine in the 50-90s of the twentieth century.] Kyiv. Vyshcha shkola. [in Ukrainian].

Copyright L. Kostenko ©. 2021. This is an openaccess article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.